

Toscane

- Fiets over de stadsmuren van Lucca
- Bezichtig de villa's en tuinen van de familie De' Medici
- Volg de wijnroute in de Chiantistreek
- Wandel door Etruskische holle wegen
- Bewonder wereldberoemde kunstwerken in de renaissancesteden
- Beklim de scheve toren van Pisa

Inhoud

- 7 Kaarten en plattegronden
- 11 Woord vooraf
- 1 13 Toscane: een kennismaking**
 - 14 Natuur
 - 16 Samenleving
 - 18 Bevolking
 - 20 Eten en drinken
- 2 31 Geschiedenis**
 - 32 Geschiedenis in vogelvucht
 - 42 Overzicht van de Medici-familie
- 3 47 Kunst en cultuur**
 - 48 De Etrusken
 - 52 Romaanse kunst
 - 53 Gotische kunst
 - 55 Humanisme en renaissance
 - 58 Kunststijlen na 1600
 - 59 Beroemde Toscaanse kunstenaars
 - 62 Taal en literatuur
 - 63 Muziek
 - 64 Film en televisie
- 4 67 Florence en omgeving**
 - 70 Geschiedenis van Florence
 - 78 Florence verkennen
 - 119 De omgeving van Florence
 - 123 De Mugello
 - 128 Prato
 - 132 Tips en adressen
- 5 135 Pistoia, Lucca en Massa-Carrara**
 - 136 Pistoia
 - 146 De Valdinievole
 - 151 Lucca
 - 160 De Garfagnana
 - 162 De Lunigiana
 - 164 De Versilia
 - 167 Langs de kust van de Versilia
 - 169 Tips en adressen
- 6 173 Pisa, Livorno en de Toscaanse archipel**
 - 174 Pisa
 - 185 Van Pisa naar het binnenland
 - 189 Van Pisa naar de kust
 - 189 Livorno
 - 194 De Etruskische kust: van Livorno naar Piombino
 - 199 De Toscaanse archipel
 - 202 Elba
 - 209 Tips en adressen
- 7 213 Grosseto en omgeving**
 - 214 Grosseto
 - 214 Ten noorden van Grosseto
 - 219 Langs de kust van Grosseto
 - 220 Nationaal park van de Maremma
 - 221 Het schiereiland Monte Argentario
 - 225 Van het schiereiland naar het vasteland

Woord vooraf

Goudgele heuvels met cipressen aan de horizon, glinsterend zeewater onder een azuurblauwe lucht: kunstenaars en schrijvers worden al eeuwenlang door het Toscaanse landschap geïnspireerd.

En overal in dat indrukwekkende landschap liggen middeleeuwse heuvelstadjes, kloosters, villa's en tuinen waar kunst, geschiedenis en natuur in perfecte harmonie samenkomen.

Tijdens mijn rondreizen in Toscane ontdek ik steeds weer nieuwe bezienswaardigheden, ook op plaatsen waar ik al eens was geweest. Naast de bekende en onmisbare hoogten worden in dit boek ook een aantal van Toscanes talrijke verborgen parels onthuld. Aan veel plekken in Toscane zijn bovendien bijzondere verhalen verbonden, die je als reiziger eigenlijk zou moeten kennen. Daarom kom je in dit boek niet alleen historische wetenswaardigheden tegen, maar lees je ook kleurrijke anekdotes en legenden.

Buon viaggio!

Hester van Delden

< De auteur en fotograaf in Villa la Petraia.

Florence en omgeving

Wie Toscane bezoekt, kan vroeg of laat niet om de hoofdstad Florence heen. Als je bedenkt dat deze prachtige stad is vormgegeven door architecten en kunstenaars als Brunelleschi, Michelangelo, Donatello en Giotto, spreekt dat voor zich. Bezoek de stad alleen liever niet in de zomermaanden, wanneer ze overspoeld wordt door toeristen en het er bovendien erg warm kan zijn. Naast de wereldberoemde en onmisbare hoogtepunten heeft Florence nog veel meer te bieden, waardoor het ook zeker de moeite waard is om de stad vaker te bezoeken.

Fiesole biedt een schitterend uitzicht over de vallei waarin Florence ligt. In de heuvels rond Florence liggen ook een aantal prachtige Medici-villa's en -tuinen. Enkele vroege exemplaren hiervan vinden we terug in de Mugello; de streek waar de Florentijnse familie oorspronkelijk vandaan kwam.

Florence is eveneens een uitstekende uitvalsbasis voor uitstapjes naar Leonardo's geboorteplaats Vinci en naar de stad Prato, die bekend is om de textielindustrie maar ook liefhebbers van moderne kunst veel te bieden heeft.

< De koepel van de dom is de grootste metselstructuur ter wereld.

Menig toerist is al 'bevangen' door de schoonheid van Florence.

GESCHIEDENIS VAN FLORENCE

In de ongeveer 60 musea, 100 kerken, kloosters en kapellen en de 200 paleizen van Florence vind je maar liefst een vijfde van 's werelds kunstschat. Ga op ontdekking uit en laat je betoveren door de magie van Florence. Daarvoor is enige kennis over het roemruchte verleden van de stad onontbeerlijk. De geschiedenis van Florence, met verschuivende machtsverhoudingen, intriges en complotten, leest als een spannende roman.

Het begin

Doordat de rivier de Arno hier smal is en gemakkelijk kon worden overstoken, was deze plek in de 10de eeuw v.Chr. al in trek. De Etrusken stichtten in de heuvels even ten noordoosten van het huidige Florence de nederzetting Faesulae (Fiesole), die uitgroeide tot een machtige stad. Rond 90 v.Chr. werd die volledig platgebrand door de Romeinen en in het voorjaar van 59 v.Chr. stichtte Julius Caesar aan de voet van Fiesole voor de veteranen van zijn leger de Romeinse nederzetting Colonia Florentia. Dankzij de gunstige ligging aan de Via Cassia naar Rome kon de Romeinse nederzetting een belangrijke handelsstad worden. In het oude centrum van Florence is het typische Romeinse stratenplan van een schaakbordpatroon nog altijd zichtbaar, met kaarsrechte parallelle straten.

Nog voor de val van het Romeinse rijk in 476 werd Florence onder de voet gelopen door Germaanse stammen en nadat het ook werd afsneden van de belangrijke handelsroute naar Rome, raakte het in verval. Pas onder gravin Mathilde van Toscane kwam Florence weer tot bloei en verwierf het als vrije commune al in 1115 een zekere onafhankelijkheid. Hierdoor kreeg het de mogelijkheid een autonoom stadsbestuur op te richten, dat een voorbode

FLORENCE OF FIRENZE?

De naam Florentia, 'de bloeiende', verwijst waarschijnlijk niet alleen naar de ontwikkeling van de stad, maar ook naar de *arva florentia*, de bloemenweides in het dal van de Arno en naar de *ludi florales*: uitbundige landbouwfeesten die de Romeinen in de lente vierden ter ere van hun bloemengodin Flora. Noordelijke handelaren die de stad aandeden, hebben de Latijnse naam waarschijnlijk verbasterd tot Florence. Later noemden de inwoners zelf hun stad Fiorenza, wat weer verbasterde tot Firenze. Terwijl in Nederland, Engeland en Frankrijk de naam Florence in gebruik is gebleven, namen de Vlamingen de Italiaanse benaming Firenze over.

zou zijn van de Republiek. Na Mathildes dood groeide de stad uit tot het belangrijkste bastion van de Welfen, de pausgezinden.

De macht van de gilden

Dankzij de bloei van de textielnijverheid en de wolindustrie groeide de economie gestaag. Naast de adel en de geestelijkheid kwam er een stand bij: die van de handelsburgerij. De bankiers van Florence maakten naam in heel Europa. In 1262 stelden ze de eerste wisselbrieven op, waardoor de Europese en Florentijnse handel werd vergemakkelijkt. In deze periode kwamen ook de eerste gouden florijnen in omloop.

De handelaren, kooplui en bankiers verenigden zich in gilden (zie kader p. 39) en in 1282 namen ze het bestuur van de stad over van de adel. De 13de eeuw bracht Florence een periode van grote economische bloei en het inwonersaantal steeg in recordtempo. Rond 1200 had Florence 15.000 à 20.000 inwoners en een eeuw later waren dat er zo'n 100.000. Deze woonde lang niet allemaal binnen de stadsmuren en in 1284 besloot het gildebestuur daarom nieuwe muren te laten bouwen, die alle huizen en kloosters zouden omsluiten. De *popolo*-regering stelde veel geld beschikbaar om de publieke ruimte van Florence in rap tempo te verfraaien. De architect Arnolfo di Cambio mocht een nieuw monumentaal centrum ontwerpen. Er moest een geheel nieuwe kathedraal verrijzen, van gigantische afmetingen, die aan Maria zou worden gewijd: Santa Maria del Fiore. Hierna volgden talloze indrukwekkende bouwprojecten, waarbij de rijke gilden de zorg voor de bouw van luxueuze, publieke gebouwen op zich namen.

De republiek Florence

Eigenlijk was het opmerkelijk dat Florence in deze periode in economisch opzicht zo kon opbloeien. De stad leverde hevige strijd met andere Toscaanse steden en ook was er grote rivaliteit en wedijver tussen de verschillende rijke families van Florence. Vooral de relatie tussen de pausgezinde Welfen en de

ZIEK DOOR KUNST: HET SYNDROOM VAN STENDHAL

Niet voor niets wordt Florence door velen als mooiste stad ter wereld beschouwd: er is geen plek waar je zo wordt ondergedompeld in hoogstaande kunst en cultuur. Het is raadzaam om dit laatste wat te doseren. Het syndroom van Stendhal is vernoemd naar de Franse schrijver, die er tijdens een bezoek aan Florence in 1817 voor het eerst over schreef. Al bij het naderen van de stad bleek hij niet meer in staat om helder te denken: 'Ik raakte in extase door het idee dat ik in Florence was, vlak bij de grote meesters wier praalgraven ik had gezien. Verzonken in de overpeinzing van sublieme schoonheid had ik het emotionele punt bereikt waarop hemelse gewaarwordingen, opgeroepen door de schone kunsten, zich mengen met gepassioneerde gevoelens. Toen ik uit de Santa Croce kwam, had ik hartkloppingen. Het leven vloeide uit me weg. Ik liep, maar was bang dat ik zou vallen.' Het Santa Maria Nuova Ziekenhuis reserveert op de psychiatrische afdeling nog altijd een paar bedden voor mensen die letterlijk bevangen raken door de schoonheid van de stad. Er zijn gevallen bekend van toeristen die na het aanschouwen van de Florentijnse kunst verward raakten, flauwvielen of bij wie zelfs hallucinaties optraden. Je bent gewaarschuwd!

Florence, hoofdstad van Italië

Florence maakte pas weer een opleving door na 1865 toen de koning van Savoye, Vittorio Emanuele II, besloot zijn residentie te verplaatsen van Turijn naar Florence. Het koningshuis nam zijn intrek in het Palazzo Pitti en Florence was van 1865 tot 1871 hoofdstad van Italië.

Grote delen van de stad waren echter in verval geraakt en om aan de eisen van een volwaardige hoofdstad te kunnen voldoen, vond er in deze periode de risanamento (restauratie) plaats. Daarbij werd een groot deel van het historisch centrum op drastische wijze aangepakt. Hiervoor stelde de koning de architect Giuseppe Poggi aan. Het stadsgebied werd uitgebreid en een groot deel van de 14de-eeuwse stadsmuren geslecht. Brede 19de-eeuwse boulevards verbonden de buitenwijken met het centrum. Daar werd een groot nieuw plein gecreëerd, het Piazza della Repubblica. Ook Piazzale Michelangelo dateert uit deze periode. In 1870 verhuisde de koning van het Pitti-paleis in Florence naar het Quirinaal in Rome. Sindsdien is de Eeuwige Stad de hoofdstad van Italië.

Modern Florence

In de 20ste eeuw raakte de stad drie keer ernstig beschadigd. Toen in 1944 de Duitsers zich moesten terugtrekken voor de geallieerden, bliezen zij in Florence alle bruggen op, behalve de Ponte Vecchio. Hitler zou persoonlijk

Palazzo Pitti en de Bobolituinen.

hebben bevolen de brug ongemoeid te laten. Op 4 november 1966 werd de stad getroffen door een grote overstroming (zie kader p. 78). Ten slotte werd in mei 1993 Florence opgeschrikt door een grote bomexplosie. De mafia had bommen geplaatst in de Uffizi. In het museum werd grote schade aangericht, die inmiddels weer is hersteld.

Vanzelfsprekend blijft Florence altijd de stad van de renaissance, maar op cultureel gebied maakt het nu opnieuw een 'wedergeboorte' door. Lange tijd liet de stad zich op het gebied van kunst en cultuur maar wat aanleunen. Als immer geliefd openluchtmuseum vol renaissancekunst wilde men de dingen liever bij het oude laten. Een belangrijk figuur die Florence naar de moderne tijd bracht, was Matteo Renzi. Voordat hij premier van Italië werd, initieerde hij als burgemeester van Florence (2009–2014) allerlei creatieve projecten. Een bekend voorbeeld is het Nuovo Teatro de Maggio, een nieuw operagebouw met concertzaal. Ook werden in ongebruik geraakte forten, kloosters en stations omgebouwd tot evenementenhal of multimedia-bibliotheek. Bovendien zorgde Renzi (zelf een fervent fietser) ervoor dat er betere fietsroutes kwamen en een groot deel van de stad is omgevormd tot voetgangersgebied. De openingstijden van musea werden verlengd en de Firenzecard (zie p. 132) werd ingevoerd, zodat men niet meer afzonderlijk voor elke attractie in de rij hoeft te staan.

Trap bij de ingang van Villa della Petraia.

De **Vlaamse lunetten** zijn hier ook een bezichtiging waard. Tussen 1599 en 1602 vereeuwigde de Vlaamse schilder Giusto Utens alle Medici-villa's in opdracht van groothertog Ferdinando I de' Medici. Hij schilderde de landgoederen met een opmerkelijk oog voor detail. Daarvoor maakte hij gebruik van kaarten en architectuurtekeningen, maar bezocht zelf ook alle villa's. Om het landgoed in zijn geheel weer te kunnen geven, heeft Utens zo nu en dan wat gesmokkeld met het perspectief. Bij het reconstrueren van de Medici-tuinen in hun oorspronkelijke stijl is dankbaar van de lunetten gebruikgemaakt. De schilderijen hebben allemaal de opvallende vorm van een halvemaaan en geen lijst, omdat ze als wandschildering dienden. Van de oorspronkelijk 17 lunetten zijn er 14 bewaard gebleven.

De tuin geldt als een van de mooiste van Italië en ligt verdeeld over drie terrassen, met onder andere bloembedden, citroenbomen, een oude zonnewijzer en een standbeeld van Venus. Vanuit de tuin heb je een prachtig uitzicht. De villa is op afspraak te bezichtigen, de tuin is gratis toegankelijk.

Villa del Poggio Imperiale

De grote Villa del Poggio Imperiale behoorde ooit toe aan de familie Baroncelli en staat dus ook bekend onder de naam Villa Poggio Baroncelli. Om de familie voor hun vijandige houding jegens de Medici te straffen, confisqueerde Cosimo I het landgoed en gaf het zijn eigen dochter Isabella als huwelijksgegeschenk. In 1616 werd de villa verkocht aan Maria Magdalena

De Vlaamse lunet van Villa Cafaggiolo.

van Oostenrijk. Later koos Napoleons zus Elisa het als residentie. Nu is in de villa het regionale bestuur van Toscane ondergebracht. Binnen zijn schilderijen te bezichtigen.

➤ VILLA DEL POGGIO IMPERIALE, villegiardinimedicei.it

DE MUGELLO

Ten noorden van Fiesole ligt een prachtige streek waar de Medici oorspronkelijk vandaan kwamen en altijd nauw mee verbonden zijn gebleven: de Mugello. Daarvan is het gebied rond San Piero a Sieve het mooist.

In Pratolino staat de **Villa Demidoff**. De villa staat zelf niet op de Werelderfgoedlijst van Unesco, maar wel de bijbehorende tuinen: **Parco della Villa Medicea di Pratolino**. In 1822 werd het complex grotendeels vernietigd, maar later werd de tuin opnieuw aangelegd. Deze heeft een schitterende fontein, grotten en een volière. De meeste aandacht gaat echter uit naar een gigantisch beeld: *De Kolos van de Apennijnen*.

➤ PARCO DELLA VILLA MEDICEA DI PRATOLINO, cittametropolitana.fi.it

Van alle Toscaanse villa's is de oorspronkelijke sfeer van een herenboerderij misschien wel het best bewaard gebleven in de **Villa del Trebbio**. De Medici-villa is tegenwoordig namelijk een agriturismo, waar je niet alleen kunt overnachten, maar ook kooklessen kunt volgen, wijn kunt proeven en van een goede maaltijd kunt genieten. Je kunt er ook alleen een rondleiding krijgen (op afspraak).

➤ VILLA DEL TREBBIO, villegiardinimedicei.it

Pistoia, Lucca en Massa-Carrara

Veel Nederlanders en Vlamingen hebben de charme van Lucca de laatste jaren al ontdekt, maar zullen versteld staan van wat het toeristisch onbekende Pistoia allemaal te bieden heeft. Dat de renaissancekunstenaars zich niet in Florence opsloten, wordt hier goed duidelijk. In 2017 kreeg Pistoia als Culturele Hoofdstad van Italië de kans om zichzelf op de kaart te zetten. Dat is goed gelukt: de musea zijn opgeknapt en er zijn boeiende culturele activiteiten opgezet.

In de ommuurde stad Lucca heerst een aangename, kalme sfeer. Je kunt er rustig rondsleren in de stijlvolle winkelstraten, maar ook uitstekend fietsen. In de omgeving vind je prachtige villa's en tuinen. In het noordwesten van Toscane ligt Massa-Carrara, een provincie die vooral bekend is om de marmergroeven van Carrara, waar kunstenaars als Michelangelo hun marmer uitzochten.

In deze drie provincies vinden we de Valdinevole, de Garfagnana en de Lunigiana, die samen tot de minst bezochte, maar qua natuur tot de ruigste en mooiste gebieden van Toscane horen. Wandelaars, fietsers en wintersporters kunnen hier hun hart ophalen. De Versilia is vooral bekend vanwege de levendige badplaatsen Viareggio en Lido di Camaiore.

< De tuin van het Palazzo Pfanner, met zicht op de stadsmuur van Lucca.

Zicht op Lucca met de San Michele al Foro.

De meest spectaculaire kerk van Lucca, **San Michele in Foro**, bevindt zich in het oude hart van de stad, op de plek waar ooit het Romeinse forum (*foro*) lag. Men startte met de bouw van de romaanse basiliek in 1143 en voltooidde die in de 14de eeuw. Wegens geldgebrek bereikte de kerk echter nooit de geplande hoogte, wat verklaart waarom de voorgevel zo hoog boven de midden- en zijbeuk uitsteekt. Op de gevel staat een beeld van de aartsengel Michaël (San Michele) die de draak bedwingt. In de kerk bevindt zich in het linkerschip een mooi altaarstuk van de hand van Filippino Lippi.

Het **geboortehuis van Giacomo Puccini**, de beroemde componist, herbergt tegenwoordig een klein museum. Naast brieven en schetsen is er een schitterend kostuum uit de opera *Madame Butterfly* te zien en de Steinway-vleugel waarop Puccini zijn laatste opera *Turandot* heeft gecomponeerd.

➤ CASA NATALE DI PUCCINI, Corte San Lorenzo 9, puccinimuseum.org

Aan de buitenkant oogt het **Palazzo Mansi** wat sober, maar binnen tref je een weelderig barok paleis-interieur aan. De in het palazzo gevestigde **Pinacoteca Nazionale** bevat een rijke verzameling kunst die werd aangelegd door Napoleons zus Elisa. Daarnaast is er een mooie textielcollectie.

➤ PALAZZO MANSI, lucamuseinazionali.it

In de 17de eeuw woonde in het **Palazzo Controni-Pfanner** de familie Controni, die een zijdefabriek had. Vooral de mooie baroktuin is beziens-

GIACOMO PUCCINI

Een van Lucca's beroemdste zonen is ongetwijfeld Giacomo Puccini (1858–1924): na Rossini en Verdi de meest succesvolle Italiaanse operacomponist. Puccini stamt uit een familie van kerkmusici. Hij kreeg vanaf zijn vijfde orgellessen van zijn vader. Toen hij tien jaar oud was, werd hij koorknaap in de kerken San Marino en San Michele. Hij zette zijn muziekstudie in Milaan voort. Hier kreeg hij de smaak voor opera te pakken. Na de première en het enorme succes van de opera *Manon Lescaut* (1839) werd Puccini in korte tijd wereldberoemd. Tot de beroemdste werken van Puccini behoren *La Bohème*, *Tosca* en *Madame Butterfly* en het onvoltooide *Turandot*. In 1891 betrok Puccini met zijn gezin een huis in Torre del Lago. Puccini overleed in 1924 in Brussel aan keelkanker.

➤ Pucciniconcerten, puccinielasualucca.com.

waardig. Deze werd begin 18de eeuw aangelegd naar een ontwerp van de beroemde tuinarchitect Filippo Juvarra. Hij koos voor een strak geometrisch patroon, waarin het achthoekige waterbassin centraal staat. De beelden in de tuin stellen de seizoenen, de maanden en de goden voor. De Oostenrijkse bierbrouwer Felix Pfanner huurde vanaf 1845 een deel van de tuin, waar hij een van de eerste bierbrouwerijen in Italië begon. Elk jaar in september worden er klassieke concerten gehouden. De tuin is ook goed te bewonderen vanaf de stadsmuur.

➤ PALAZZO CONTRONI-PFANNER, palazzopfanner.it

De **San Frediano** met de mooie klokkentoren is gewijd aan de heilige Frediano, de bisschop van Lucca, die het oorspronkelijke heiligdom in de 6de eeuw stichtte. De kerk werd herhaaldelijk verbouwd. De voorgevel van de kerk kent nauwelijks versiering, afgezien van het schitterende Byzantijnse mozaïek uit de 13de eeuw in het bovenste gedeelte, dat de *Hemelvaart* voorstelt. Achter in de kerk staat aan de rechterkant een prachtig 12de-eeuws doopvont, waarop *scènes uit het leven van Mozes* te bewonderen zijn. Tegen de muur zie je een grote lunet met daarin een geglazuurd terracotta werk van Andrea della Robbia, dat de *Maria-Boodschap* voorstelt. In de tweede kapel bevindt zich het gemummificeerde lichaam van Santa Zita (zie kader p. 160). De vloer bij het hoofdaltaar bevat mozaïekwerk uit de 12de en 13de eeuw. Links van het priesterkoor bevindt zich het deksel van een Romeinse sarcofaag, waarin het stoffelijk overschot van San Frediano heeft gelegen. Links naast het altaar staat een grote stenen monoliet, die waarschijnlijk afkomstig is uit het Romeinse amfitheater. In de vierde kapel in het linkerschip, de Trenta-kapel, staat een mooi altaarstuk dat uit één stuk is gehouwen door Jacopo della Quercia.

Volterra, 'stad van wind en steen'.

Op het grote gelijknamige plein domineert het **Palazzo dei Priori** (1208–1257): het oudste stadhuis van Toscane, dat model stond voor vele andere, waaronder het Palazzo Vecchio in Florence.

Het nogal robuuste gebouw moest de bestuurders van de commune beschermen tegen hun vijanden.

Aan de buitenmuur zie je nog de houders voor toortsen en haken om paarden aan vast te binden. Er hangen terracotta's met wapenschilden van de opeenvolgende Florentijnse gouverneurs die hier ooit de scepter zwaaiden en ook de leeuwen op de zuilen aan de zijkant herinneren aan de Florentijnse overheersing.

Binnen kun je in de Sala del Consiglio (raadszaal) 14de-eeuwse fresco's bewonderen. Vanaf hier moet je een toegangsbewijs kopen. Op de bovenverdieping laten tekeningen en maquettes de ontwikkeling van de stad goed zien. Daar kun je ook de 61 treden van de Torre Civica beklimmen, in groepjes van maximaal 5 personen per keer. Vanaf de toren heb je een prachtig uitzicht over de stad en omgeving.

Achter het Palazzo dei Priori staat de kathedraal **Santa Maria Assunta** uit 1120. Loop bij een bezoek in elk geval naar de Addolorata-kapel om het fresco van de *Stoet der Wijzen* (Benozzo Gozzoli, 1420–1497) te bewonderen.

Aan de voet van de middeleeuwse vestingmuren, vlak bij de Porta Fiorentina, vind je het **archeologisch park** (*Parco Archeologico*) met een Romeins amfitheater uit het begin van onze jaartelling. Je kunt een kaartje kopen en het park bezoeken, maar je kunt ook een wandelingetje maken over de Via Panoramica. Vanuit hier heb je mooi uitzicht op het amfitheater en op het omringende landschap. Verder naar beneden liggen ook nog de

overblijfselen van twee tempels uit de 3de en 2de eeuw v.Chr. en van Romeinse thermen uit de 4de eeuw n. Chr.

In de Via Sarti bevindt zich op nummer 1 het prachtige Palazzo Minucci-Solaina. Hierin is in het nieuwste gedeelte de **Pinacoteca** gevestigd, met een indrukwekkende verzameling religieuze kunst van Toscaanse meesters uit de 14de tot 17de eeuw. Op het schilderij *Christus de Verlosser* door Ghirlandai heeft het landschap op de achtergrond opvallend veel weg van de Balze bij Volterra. Verder hangen er meesterwerken van Rosso Fiorentino, Tadeo di Bartolo en van Lucca Signorelli.

In het oudste gedeelte van het palazzo is het **Ecomuseo dell'Alabastro** gevestigd, dat de geschiedenis belicht van de albastbewerking en voorbeelden van de verschillende decoratieve stijlen toont.

➤ BEZIENSWAARDIGHEDEN VOLTERRA, volterratur.it

VAN PISA NAAR DE KUST

Via een smalle laan omzoomd door platanen rijd je vanaf Pisa naar het zuidwesten richting de kust. Halverwege kun je links afslaan om nog even een bijzonder kerkje te bewonderen: de **San Piero a Grado**. Volgens de overlevering zou St. Petrus hier voor het eerst voet gezet hebben op Italiaanse bodem. De kerk staat op de plaats waar lang geleden de Arno in zee uitmondde. Hij dateert uit 1050 en is gebouwd op de resten van een 6de eeuwse basilica.

Marina di Pisa is een heel aardig badplaatsje, waar de inwoners van Pisa graag hun vrije zondag doorbrengen, vis etend in de restaurants op palen of flanierend over de autoluwe promenade. In 2013 werd de jachthaven Boccadarno ('monding van de Arno'), officieel geopend. De inwoners van Pisa zijn trots dat ze hiermee de toegang tot zee, die na verzanding verloren was gegaan, eindelijk hebben heroverd. Een paar kilometer zuidwaarts ligt het wat chiquere **Tirrenia**, een nog aangenamere badplaats die mooi in het groen ligt. Tirrenia ligt al bijna op de grens met de provincie Livorno.

LIVORNO

Geschiedenis

Nadat de haven van Pisa in het midden van de 16de eeuw was verzand, liet groothertog Ferdinando I de' Medici de haven van het vissersdorp Livorno – naar het voorbeeld van die van Antwerpen – geheel opnieuw opbouwen. Hij wilde van Toscane een moderne staat maken, die het middelpunt moest zijn van de internationale handel in het Middellandse Zeegebied. Daarop riep de groothertog de stad in 1590 uit tot vrijhaven. In het roomse Italië van de Contrareformatie bestond dan wel geen godsdienstvrijheid, maar de groothertog van Toscane was autonoom. Zo stond Livorno in de 17de

Etruskische rotsgraven in het archeologisch park van Baratti en Populonia.

Aan het einde van de route passeer je nog diverse bovengrondse graven, daterend uit de 6de eeuw v.Chr. Ze hebben de vorm van tempeltjes en sarcophagen en behoorden toe aan leden van de Etruskische middenklasse. Het archeologisch park is sinds enige tijd opengesteld voor het publiek en de opgravingen zijn nog in volle gang. De wandelroute is afhankelijk van het ticket dat je aanschaft. Je kunt ervoor kiezen om één, twee of drie dingen te bekijken. Een wandeling naar de Etruskische necropolis in de bossen, kun je uitbreiden met een wandeling langs de bovengrondse graven en een bezoek aan het middeleeuwse fort. De openingstijden en entreprijzen verschillen per attractie.

➤ PARCO ARCHEOLOGICO DI BARATTI E POPULONIA, parchivaldicornia.it

Suvereto

Dit sfeervolle vestigingsstadje maakte zijn bloeiperiode door in de middeleeuwen, waarvan de smalle – soms met bogen overspannen – straatjes, het 13de-eeuwse gekanteelde stadhuis en de vroeg-romaanse kerk Pieve di San Giusto (10de tot 12de eeuw) getuigen. De natuurstenen huizen zijn versierd met rood, bruin en grijs marmer, dat hier sinds de middeleeuwen gewonnen wordt. Vooral in de avond is het er gezellig, wanneer de inwoners eropuit

WANDELING NAAR DE SPELONK VAN DE FEEËN

Onder Populonia vinden we een prachtige verborgen parel: Buco delle Fate (Spelonk van de feeën). De kleine, rotsachtige inham aan dit ruige en ongerepte deel van de kust doet zijn naam eer aan. Woest slaan de golven er tegen steile klippen. De rotsen danken hun roodachtige kleur aan de ijzerwinning van eeuwen geleden. Je kunt de plek alleen bereiken via een wandelpad, dat je in ongeveer 20 minuten langs olijfbomen, dwergpalmen en Etruskische graffombes voert. Neem een picknick en desgewenst badkleding mee, zoek een mooi plekje op de rotsen en beleef de magie.

trekken om te flaneren over de kinderkopjes en neerstrijken op de terrassen. Vanuit het dorp kun je wandelen naar de ruïnes van de Rocca Aldobrandesca, vanwaar je prachtig uitzicht hebt over de Colline Metallifere en de Etruskische kust; bij helder weer kun je zelfs Elba zien liggen.

Piombino

Deze industriestad is vooral bekend als vertrekplaats van de boot naar Elba. In het archeologisch museum kun je verschillende opgravingen van het archeologisch park van Baratti en Populonia bekijken. Zie voor openingstijden: parchivaldicornia.it.

Gelegen op een klif in zee biedt het Piazza Bovio een betoverend panorama over zee: aan de ene kant zie je Elba en Corsica liggen, aan de andere kant Giglio en de andere eilanden van de Toscaanse archipel.

DE TOSCAANSE ARCHIPEL

De Toscaanse archipel bestaat uit zeven bewoonde eilanden, waarvan Elba verreweg het grootste en bekendste is. De overige eilanden liggen in een boog om Elba heen. Van noord naar zuid zijn het Gorgona, Capraia, Pianosa, Montecristo, Giglio en Giannutri. Dan zijn er nog talloze onbewoonde eilanden die ook tot de Toscaanse archipel behoren, maar vaak zo klein zijn dat ze als *formiche* (mieren) worden aangeduid.

De bewoonde eilanden zijn te bereiken via verschillende havens aan de Toscaanse kust. Elba bereik je vanuit Piombino; Capraia en Gorgona vanuit Livorno en Giglio en Giannutri vanuit Porto San Stefano (provincie Grosseto, zie vanaf p. 213). Vanaf Elba is het ook mogelijk om dagtochten te maken naar Capraia, Pianosa, Montecristo en Giglio. Voor meer informatie over bereikbaarheid van de eilanden zie p. 209 en p. 311.

Ter bescherming van de eilanden en de zee werd in 1996 het **Nationaal park van de Toscaanse archipel** opgericht, dat een groot deel van de eilanden en de omliggende wateren omvat. Het park is met een totale op-

Siena en omgeving

De okerkleurige provinciehoofdstad Siena is als een kunstwerk gebouwd rond het schelpvormige Piazza del Campo. In de 14de en 15de eeuw was het een van de belangrijkste centra in Europa, zowel op intellectueel, artistiek als financieel gebied. De omgeving van Siena is niet minder indrukwekkend.

Ten noordoosten van Siena begeven we ons in de Val d'Elsa: een prachtige vallei, waar het middeleeuwse San Gimignano met de 14 torens als een kroon bovenuit steekt. In het noordwesten, op de grens met de provincie Florence, ligt de prachtige Chiantistreek, die wereldberoemd is om de vermaarde wijnen. Hoogtepunt vormt hier het indrukwekkende Castello di Brolio, dat een adembenemend uitzicht biedt over het gebied met wijngaarden die reiken tot aan de Monte Amiata.

In het zuidoosten is de bosrijke Val di Merse een rustige streek, waar nog maar weinig toeristen komen. Hier vind je schilderachtige plaatsjes en de mysterieuze abdijruïne van San Galgano.

De Valle d'Orcia in het zuidwesten van de provincie heeft misschien wel het meest fotogenieke landschap van Italië, met glooiende heuvels, zonnebloemvelden en cipressenlanen. Hier liggen ook de heuvelstadjes Pienza, Montepulciano en Montalcino.

Daarboven ligt het indrukwekkende kraterlandschap van de Crete Senesi, dat in het oosten grenst aan de provincie Arezzo.

< Tijdens de palio zijn de straten van Siena met vlaggen getooid.

DE PALIO

Twee keer per jaar op 2 juli en op 16 augustus vindt op het Piazza del Campo deze traditionele paardenrace tussen de verschillende stadswijken plaats. De voorbereidingen in en om het plein – zoals het oefenen met vaandelzwaaien – vinden al vanaf een dag of tien van tevoren plaats en zijn erg leuk om mee te maken. De race zelf bestaat uit drie ronden over het centrale Piazza del Campo en duurt gemiddeld slechts twee minuten. Elke *contrada* vaardigt een jockey af. Deze hebben vaak geen enkele binding met de wijk, maar worden van buiten de stad gehaald. Er gaat veel geld om in de palio en corruptie is ook hier geen vreemd begrip. Van de 17 districten kunnen er per keer slechts 10 meedoen. Door middel van loting wordt vastgesteld welke *contrade* zullen deelnemen. Ook de voor de race geselecteerde paarden worden door middel van loting aan de deelnemende *contrade* toegewezen. Het paard wordt vanaf dan verzorgd en bewaakt in een stal in de eigen wijk. De spanning loopt hoog op in de dagen rond de wedstrijd, en er vinden regelmatig knokpartijtjes plaats tussen de mannen van rivaliserende wijken.

Op de vooravond van de palio zitten de wijkbewoners bij elkaar aan lange tafels te eten. Ze bidden samen voor een goede afloop van de wedstrijd en zingen vrolijke strijdlieden om de aanwezige jockey aan te moedigen.

Op de ochtend van de wedstrijd wordt het paard in de parochiekerk onder het toezicht van de wijkbewoners gezegend. De deelnemende districten trekken met hun vaandels en in traditionele kostuums in optocht naar het Piazza del Campo. De rij wordt gesloten door de officiële stadskar die door ossen wordt getrokken. Daarop bevindt zich de prijs voor de winnaar: een vaan met een afbeelding van Maria. Vervolgens wordt het parcours vrijgemaakt en kunnen de duizenden bezoekers de beroemde paardenrace aanschouwen. De race duurt gemiddeld slechts twee minuten en de paarden worden bereden zonder zadel. De *contrada* waarvan het paard als eerste de finishlijn passeert, heeft gewonnen. Het maakt daarbij niet uit of de jockey er nog op zit. Na afloop wordt in de winnende *contrada* met grote uitbundigheid feestgevierd.

Vanwege de coronacrisis werd in 2020 de palio voor het eerst in 75 jaar geannuleerd. Op 2 juli 2022 waren de inwoners weer bevangen door hevige palio-koorts, toen voor het eerst in totaal drie jaar het evenement kon plaatsvinden.

Aan het plein staan het prachtige Palazzo Pubblico, met zijn fiere Torre del Mangia, het Palazzo Chigi-Zondadari en het grote ronde Palazzo Sansedoni. Op het plein zelf trekt vooral de grote fontein, de **Fonte Gaia**, de aandacht. De 'Fontein van de Vreugde' dankt zijn naam aan de uitzinnige vreugde

De elegante Torre del Mangia steekt hoog boven de stad uit.

die de bewoners van Siena in 1346 ervoeren, toen ze hem in gebruik konden nemen. Het leveren van vers water was altijd een probleem geweest in Siena, omdat het niet aan een rivier ligt. Deze bron werd gevoed door een ingenieus systeem van aquaducten van bijna 30 km lang, die het water uit de heuvels rond de stad haalden. De fontein werd door Jacopo della Quercia van 1400–1419 prachtig gedecoreerd. De water-sputende wolven vertegenwoordigen de legendarische wolvin die de tweeling Romulus en Remus zoogde, een verwijzing naar Siena's veronderstelde banden met het oude Rome.

Palazzo Pubblico

Het stadhuis van Siena (1288–1320) is een van de mooiste burgerlijke monumenten van Italië. Het eenvoudige maar sierlijke hoofdgebouw wordt bekroond door twee klokkentorentjes met kantelen. Daaronder bevindt zich in het midden een koperen cirkel met een vlammeende zon, met de afkorting 'IHS'. Het symbool siert de gevel van het *palazzo* al sinds 1425, en het ontwerp wordt toegekend aan Bernardinus van Siena (zie kader p. 251). Hij

Zicht op Certaldo Alto met Palazzo Pretorio.

Een toegangsbewijs voor de toren is verkrijgbaar in het **Museo Civico**, dat is gehuisvest in het **Palazzo del Popolo**. In de raadzaal van dit voormalige stadhuis heeft Dante in 1300 een toespraak gehouden. Er hangen schilderijen van Filipino Lippi en Lippo Memmi. Interessant ook is een schilderij van Taddeo di Bartolo, waarop de bisschop San Gimignano van Modena staat afgebeeld. Met zijn rechterhand zegent hij de naar hem vernoemde stad, die toen Di Bartolo het rond 1391 schilderde aanzienlijk meer torenhuizen telde dan tegenwoordig!

➤ TORRE GROSSA EN MUSEO CIVICO, sangimignanomusei.it

Tegenover de kerk verheft zich de 52 m hoge toren van het Palazzo del Podestà. Achter de kerk is de weg naar de **Rocca di Montestaffoli**, van

waar je een prachtig uitzicht hebt. De *rocca* is in de 14de eeuw als dwangburcht gebouwd door de Florentijnen en werd in de 16de eeuw gesloopt in opdracht van hertog Cosimo I.

Vanaf het Piazza del Duomo loop je door de Via San Matteo naar het noorden van de stad. Hoewel hier meteen al een stuk minder toeristen zijn, wandel je nog steeds door een prachtig middeleeuws decor. Aan het einde van de straat, bij de Porta San Matteo, sla je rechts af naar de **Sant'Agostino**, een kerk die in 1298 is opgericht door augustijner kanunniken. Het plein en de trappen voor de kerk bieden een schaduwrijke oase van rust, voor wie even wil bijkomen van de indrukken van de stad. Binnen in het kerkkoor kun je prachtige fresco's bewonderen met *scènes uit het leven van St. Augustinus*, gemaakt door Benozzo Gozzoli.

Certaldo Alto

Het charmante Certaldo Alto is de oude bovenstad waar de schrijver en dichter Giovanni Boccaccio (zie kader p. 264) woonde en in 1375 stierf. Tussen de 17de en 18de eeuw groeide het stadje op de heuvel – dankzij de gunstige ligging aan de Via Francigena – tot aan het lager gelegen gedeelte, dat op een vlakte ligt.

Monteriggioni is een van de best bewaarde middeleeuwse stadjes van Toscane.

DE MOOISTE ETAPPE VAN DE VIA FRANCIGENA: VAN SAN GIMIGNANO NAAR MONTERIGGIONI

De wandeling van San Gimignano naar Monteriggioni is bijna 30 km lang en je doet er ongeveer zeven uur over. Deze etappe van de bekende pelgrimsroute van Canterbury naar Rome staat bekend als mooiste in heel Italië. De route voert door het prachtige Toscaanse heuvellandschap van Val d'Elsa, met olijfboomgaarden en middeleeuwse gehuchten, langs kloosters en kastelen. De route van de Via Francigena wordt goed aangegeven.

Je kunt het geheel ommuurde Certaldo Alto (ook wel *Castello* genoemd) bereiken door de auto te parkeren op het Piazza Boccaccio in Certaldo en daar de *funicolare* (kabelbaan) te nemen, die je in enkele minuten naar boven brengt. Maar je kunt ook met de auto vanuit de benedenstad omhoogrijden en parkeren op de parkeerplaats bij Certaldo Alto, zo'n 100 m voor de ingang van het plaatsje. Alleen al de rit ernaartoe is prachtig. Het is fijn om rond te slenteren in de steile steegjes van het stadje. In de Via del Boccaccio, staat het **geboortehuis van Boccaccio**, waar de familie van 1313 tot 1375 woonde. Er is een loggia en een toren, van waaruit je mooi een blik op het oude centrum kunt werpen. Tegenwoordig zijn hier een klein museum en studiecentrum gewijd aan het leven en werk van Boccaccio. Zijn graf bevindt zich middenin de vloer van de **Santi Michele e Jacopo**.

In de omgeving van de abdij van Vallombrosa kun je mooie wandelingen maken.

van de indrukwekkende kunstwerken in beslag nam. Pas in 1949 konden de monniken er weer gaan wonen. Vandaag de dag houden ze zich bezig met bidden, tuinieren, het geven van rondleidingen en het bereiden van likeurtjes en andere producten die worden verkocht in de oude apotheek. Bezoek het klooster bij voorkeur in de ochtend, om er de serene rust te kunnen ervaren. De rijkgedecoreerde kerk en de oude keuken en eetzaal van het klooster zijn zeker een bezichtiging waard.

Buiten staan picknicktafels waar je een meegebrachte lunch kunt nuttigen en in het uitgestrekte natuurgebied rond het klooster zijn verschillende wandelroutes uitgezet.

DE VALDARNO

De meest schilderachtige route naar Florence loopt langs het Pratommango-gebergte aan de oostkant van de Arno. In de middeleeuwen woedde er een hevige strijd tussen Welfen en Ghibellijnen om de vruchtbare Arnovallei. Florence bouwde drie nieuwe versterkte steden, om het gebied te kunnen controleren. De mooiste daarvan is San Giovanni Valdarno, dat halverwege tussen Arezzo en Florence ligt.

San Giovanni Valdarno

Het centrum is ontworpen door Arnolfo di Cambio, naar Romeins model: met een groot centraal plein, van waaruit de twee hoofdstraten de smallere zijstraatjes doorkruisen. Op de gevel van het indrukwekkende Palazzo Pretorio prijken wel 250 wapenschilden. Bij sommige middeleeuwse huizen is

Het Piazza Pretorio in San Giovanni Valdarno.

nog heel mooi de authentieke houtconstructie zichtbaar. In de Santa Maria della Grazia kun je een schilderij van *Maria met kind en vier heiligen* bewonderen van de hand van Masaccio, die hier in 1401 geboren werd. Even buiten het plaatsje kun je in de abdij van Monte Carlo een mooie *Annunciatie* van Fra Angelico bewonderen.

In de prehistorie was de Arnovallei het bekken van een groot meer, en boeren in de omgeving vinden nog steeds fossielen van al lang uitgestorven dieren. Het **paleontologisch museum** in Montevarchi toont hiervan een indrukwekkende collectie.

➤ MUSEO PALEONTOLOGICO MONTEVARCHI, museopaleontologicomontevarchi.it

Aan de schilderachtige **Strada dei sette ponti** (de zeven bruggen) ligt het middeleeuwse dorpje **Loro Ciuffenna** aan een kloof die door rivier is